

DALMATIÁBAN

ADATOK

AZ ÖTVENES ÉVEK TÖRTÉNETÉHEZ

IRTA :

HALIS ISTVÁN

nagy-kanizsai városi tanácsos

NAGY-KANIZSA,
NYOMATOTT FISCHER FÜLÖP KÖNYVNYOMDÁJÁBAN

1897.

I.

Elüljáró beszéd és kérelem.

Szülőim elhunytá után annyi öröm sehohse ért, mint „Rozgonyi mama gyerekei“ között.

De hát ki az a Rozgonyi mama ?

Egy magyar urasszony, kinek férje annak a Rozgonyi familiának, melyből Rozgonyi Cicelle származott, utolsó férfi sarjadéka volt, és a mely híres család másik ágából két szép leánygyermek él Üszögön Baranyában: Rozgonyi Lujza és Czella.

Rozgonyi Nándor, az utolsó férfi Rozgonyi, talpig magyar volt, a magyar ember minden hibájával és erényével, ki szívből örült, ha a mindig nyitott kapun vendégei érkeztek s kí után, mikor meghalt *természetesen* semmi vagyon sem maradott.

Özvegye, [mikor Batthiány Strattman Ödön hercegtől (kinek Rozgonyi Nándor főerdésze volt) nem nyert kegydíjat, — dehogy adta siránko-

zásra fejét. Mindent számbavéve, látta, hogy még megmaradt részére valami: a főzőkanál.

Messzeföldön ismerték, hogy páratlanul készíti az izes magyar eledeleket, hát most a főzési tudományából akart megélni. Bejött lakni Kanizsára és kosztosok után nézett.

Mikor aztán hirtelen ment Rozgonyiné vállalkozásának, az asztalánál elfoglalható hat székre mindjárt akadtak pályázók.

Ennek a hat tagból álló asztaltársaságnak neve: „Rozgonyi mama gyerekei.“

A név maga megmond mindent. Nem olyan asztaltársaság ez, mint az egyes korcsmákban levő: „Kerekasztal grófjai“ vagy »Hunnia fehér lovagjai« című asztaltársaságok, hanem olyan, ahol meleg otthont találnak a családtalanul élő, rideg legények, hol úgy élnek, mintha egy családnak lennének gyermekei; ha valamelyikök szomorú, azt felvidámitják; ha rosszul érzi magát, lefektetik; ha beteg, megvigasztalják; mikor pedig a feje fáj: nyers krumpli-szeleteket kötnek a homlokára. A hűvös krumpli csillapítja a fájást, a meleg szeretet pedig teljesen megszünteti.

Rozgonyi mama gyerekei mindig szerették egymást, de senkit sem szerettek jobban, mint *Árvay Sándort*, az asztaltársaságnak több esztendőig volt *seniorját*.

Ugyan tudja-e még valaki, hogy ki az az *Árvay Sándor*?

Néhányan talán fognak emlékezni — dacára

hogy már hosszú két esztendő óta nyugdíjazták, — arra az öreg emberre, ki Kanizsán királyi albiró volt; kinek sohasem volt renstantiája, mert mindig elvégezte minden dolgát; ki sohasem kért senkitől semmit, ki az igazságot mindenkinek egyforma mértékkel mérte; ki politikai elveit soha nem változtatta; ki védelmezte a gyöngéket, de nem görnyedezett a hatalmasok előtt, és aki teljes életén keresztül természetesen mindig albiró maradt.

...Épⁿ a mult napokban dicsekedett valaki azzal a szerencsével előttem, hogy a követválasztásoknál még eddig mindig a győztesek táborában volt Kanizsán.

Pedig ez idő alatt Kanizsának országgyűlési képviselői voltak a következők:

Csengeri Antal Deákpárti,
Unger Alajos függetlenségi,
Inkey László egyesült ellenzéki,
Inkey László nemzetipárti,
Hertelendy Béla szabadelvűpárti,
Hévizy János Ugron-párti, és
Zichy Aladár gróf, néppárti.

Vagyis az említettem szerencsés embernek néha Deák-párti, máskor függetlenségi, azután egyesült ellenzéki, megint nemzetipárti, újra kormánypárti, majd Ugronpárti, végre pedig néppárti volt a tiszta meggyőződése.

Ha ilyen okos politikája lett volna Árvaynak:

magas polcra helyezték volna s manapság országszerte ismernék őt ; de így ki törődik olyan emberrel, aki mereven megmarad egy rongyos zászló mellett ?

Szép carriert csinálhatott volna Árvay akkor is, ha nem lett volna olyan zárkózott természetű, visszavonuló ember, hanem telekiabálta volna mindenki füleit azzal, hogy rettentő sokat dolgozik hivatalában ; ha az előirt órákon túl is a hivatalban pipálgat s emellett nagy esomó hátralékot hagy feldolgozás nélkül.

Ehelyett azonban Árvay elintézte minden aktáját, s mikor elvégezte napi dolgait : hát ott hagyta a hivatalaszobát. Egyet sétált s azután hazament, hol a sok irástól sajtó jobb kezét hideg vízben áztatgatta.

(Engem is ő tanított rá, mikor hivatalaim rendbehozásának éveiben jobb kezem a szolgálatot felmondani készült, hogy hideg vízzel tatarozgassam a renitens kéz-izmokat. Szívesen ajánlom én is ezt a gyógymódot mindazoknak a szorgalmas számtársaknak, kik hivatalos teendőkben tönkre teszik kezeiket.)

Napjainkban, a felvilágosodottság korában, igazán nevetséges, hogy még mindig akad ember, aki csupán a munka, szorgalom, becsület igazság, s több ilyen az özönviz idejében is már ódon fogalmak alapján reméli hivatalos előléptetését. Kell ahhoz simulékonyság és valami protekció is.

Kevés változással minden időben egyforma

volt az emberi élet. Mintha hallanám *Jehuda Halevi* szavait :

„*Látom, látom, hogy a jó csak préda,
Büszke sas a hollók martaléka,
S átkot szórok, rémeset, a korra
Mely szentjeit fertőbe sodorja.*“

Korunkban is döröghetnél épen így jó Halevi, de hát borsót hánynál a falra most is, miként a te idődben, a XII. században! Hiszen a történet azt tanítja, hogy minden korban hamarabb boldogult a hajlongó, cselszövő, számító és kiabáló ember az egyenes lelküeknél.

Árvey Sándor élhetetlen volt, oly módon élhetetlen, milyent *Shakespeare* erős humorral imigyen jellemzett IV. Henrikjében :

„*Mortimer bolond volt :
A közjóból nem csináltatott csizmát !*“

No :... Árvey Sándor nagyobb bolond volt, mint Mortimer.

Még protekciót sem fogadott el senkitől. Mi „gyerekek“ pedig éppen azért szerettük őt. Csodáltuk, hogy oly szilárdan őt áll a magyar eszme és az erkölcs fölött, míg körötte csak haszonért futkosnak s kufárkodnak mindennel : a lélekkel is. Mintha csak ő lenne az a figyelő magyar közvitész, ki kővé vált és azután szobor gyanánt rátették a brassai *Cenk* szikla tetejére.

Árvey Sándor hányt-vetett élete ugyanaz ki-

csiben, mit akkor egészben átélt a magas nép : hazájáért harcolt mint honvéd, leverték, nyaragatták, börtönbe csukták, fekete kapcás osztrák katonává besorozták és Dalmátiába deportálták.

A sokat szenvedett Árvay Sándorral néha elbeszélgettünk asztalbontás után a mult szomorú eseményeiről, s részint az ő elbeszélése, részben pedig máshonnan egybeszedett adataim alapján kísérték egyet-mást megírni a Dalmatiába vitt 48-as honvédtiszteknek sorsáról.

De ennek megkezdése előtt kérésem volna Zalamegye közönségéhez :

Én ugyanis szeretném egybeállítani Zalamegyének, esetleg Nagy-Kanizsa városának újabb történetét. Céлом elérhetése okából tisztelettel felkérek mindenkit, hogy akinek az 1800—1870-ig terjedő idő történetére vonatkozó bármi csekélynek látszó adatról tudomása van, hogy ha valami oklevélnek, képnek, arcképnek, mappának, tiszti névsornak, magánlevélnek, ujságnak és könyvnek birtokában van : azokat (esetleg saját élményeinek leírását,) velem közölni sziveskedjék. A beküldőnek nevét szintén teklemlitem, de kívánatra titoktartást, esetleg az okirat visszaküldését biztosítom, illetőleg az okiratot vagy könyvet a beküldő neve alatt Nagy Kanizsa város muzeumában, mint ajándékot, elhelyezem.

Régebbi időkre vonatkozó közléseket is természetesen szivesen fogadok.

Ezek után pedig hozzáfogok az elbeszéléshöz.

II.

Königréczi fogság és szekaturák.

A 7. honvédzászlóalj csupa zalai fiukból állott, kik 1848. októberben a felosztatott nemzetőrökből önként honvéddé lettek.

A zászlóalj felszerelésének költségeit Zalamegye viselte, s azért zalai honvédzászlóaljnak is hívták.

A felszereléssel siettek ugyan, de azért a ruházat még sem lett elég hamar készen; — mikorra pedig teljesen elkészültek vele, akkor a hetedik zászlóaljnak honvédei ma itt, holnap az ország másik végén táboroztak s a telet különböző öltözetben verekedték végig. Az egyenruhát Pesten (Tabánban) szépen elraktározták, és ott is maradt: sohasem lehetett kiosztani a zalai honvédek között.

A következő 1849. év elején az osztrák sokat elfogott a hetedik zászlóaljból, kiket aztán Königréczbe börtönbe csukott.

Az akkori tél iszonyu hideg volt, s a hadjáratban elcsigázott honvédek azzal a keserü re-

signatióval fogadták a bebörtönzést, hogy végre kinyugodják a hadjárat fáradoalmait.

De itt sem volt nyugodalmuk: 53 volt honvédtisztet zsufoltak össze 5 börtönhelyiségbe.

Az 53 fogoly között tizenhatan voltak a zala-megyei zászlóaljából, névszerint

Bán Sándor
Kecskeméthy Károly
Szél János kapitányok.

Baranyay N.
Oszterhuber László
Paur Rudolf
Petrich György
Széll Miska főhadnagyok.

Árvay Sándor
Börcezi József
Madár Pál
Polák János
Tersztyánszky Lajos
Traupman Lajos hadnagyok.

Dr. Szigeti főorvos,
Mátyási József hadbíró.

Ezek közül Baranyay száz dos teskándi földbirtokos volt, Oszterhuber László pedig a mostani kanizsai járásbírónak maig is életben levő édesapja.

A felsoroltak közül még Tersztyánszkyról tudom, hogy Keszthelyen ügyvéd volt s később a honvédmennyhez nyújtott neki agg napjaira megélhetést. Traupman Lajos pedig kanizsai fiú volt. (Atyja keresett orvos volt Kanizsán és a jelenlegi Hertelendy-ház képezte tulajdonát.)

A königréci foglyok közül még felemlitendőnek találok *Xántus Jánost*, volt 46. zászlóaljbeli hadnagyot, ki később töméntelen mennyiségű néprajzi és ornithológiai gyűjteménnyel gazdagította a nemzeti muzeumot. *Ribáry Ferencet*, 50 zászlóaljbeli hadnagyot és a „Nép” politikai lapnak szerkesztőjét, ki később a Képes Világtörténetet írta.

Volt a foglyok közt valami Moosmüller nevű tirolai származású, Zrinyi csapatból való hadnagy, ki torzképekben lerajzolta az összes foglyokat, — s ez a rajzkönyv jelenleg a nemzeti muzeum könyvtáráé.

Moosmüller később, — miután mint besorozott közlegény büntetésül 4 évet kiszolgált, — Zala megyében, a volt kapornaki járás csász. és kir. szolgabiróságánál kapott irtóki minőségben alkalmazást.

Megemlítem végül *Maugsch Józsefet*, kinek igazi neve Schubert volt, s mint osztrák katonatiszt résztvett az 1844. évbéli *krakkói* lengyel revolúcióban. De elfogták s Munkács várába bebörtönözték, honnan azonban sikerült megszöknie.

s nehogy rátaláljanak: a furcsa Mausch név alatt beállott magyar honvédnek.

Königréczen olyan silány kosztón tartották a foglyokat, milyent magyar gyomor sohasem szokik meg.

Mikor aztán tulságos gyakran kezdett ebéd gyanánt szerepelni a felszeldelt kecskehus, akkor *Halász József* (ki előbb a 35. számú Zrinyiről nevezett honvédszászlóaljnak hadnagya volt, s kit különben olyan békességes természettel áldott meg az Isten, hogy még ezekben a kétségbeejtő napokban sem káromkodott soha,) — rettenetesen összeszidta az *aranyszín bugyogóju* németnek csillagát és azt kívánta, hogy „a kecskét *fujja fel* a német!”

Tíz hónapig voltak Königréczen. Ez alatt az osztrák és orosz egyesült hadseregeknek sikerült letiporni a magára hagyott, kimerült magyart.

A forradalom elnyomása után hazaeresztették ugyan 1849. októberben a königréczi hadi foglyokat, de azért itthon is vexálták őket.

Jöttek a megtorlásnak, a fékvesztett boszúállásnak iszonyatosságai. Az akasztás, fejvesztés mindennapos dolog lön.

De mivel az egész ország népét nem lehetett kiirtani vagy bebörtönözni, tehát ezrivel vitték őket komisz katonának, Isten háta mögé eldugott falvakba, idegen népek közé, messze az édes hazától.

Citálák, hurcolták őket egyik városból a másikba.

Árvayt 1850. februárban Pozsonyba, idézték, hová elcsigázva, szakadozott ruhában érkezett meg, s ott *Alemann* tábornok előtt jelentkező, a német katonában, reményen felüli jószívű embert talált. A tábornok igen szívesen beszélgetett vele, és maga állított ki *igazolványt*, hogy Árvay Sándor katonaságra jelentkezett, de szemeinek gyöngesége miatt untauglichnak találtatott.

Árvay abban a tudatban indult ismét haza, hogy most már nem háborgatják többé. Nagyon meglepődött tehát, mikor rövid idő múlva Pestre idézték, Haynau elé, hogy katonának besorozzák.

Mikor pedig Pest n *Alleman* tábornok *igazolványára* hivatkozott, hát a szemébe nevettek és fölvilágosították a tudatlan magyart, hogy a tábornoki *igazolvány* nem gilt, hiszen van olyan *Verordnung*, mely a tiszti rangban volt honvédeknek a katonáskodás aluli felmentésének jogát egyedül a mindenható Haynaura ruházta.

Haynau pedig egyetlenegy kivétel nélkül mindenkit besorozott.

A besorozott honvédeket nevetségesen szomorú helyzetbe sodorta a kicsinyes osztrák boszuállás. Ugyanis nem adtak nekik semmiféle élelmezést, és teljes három hétig mindennap jelentkezők kellett parancs-meghallgatásra. Csak maga a jó Isten tudja, hogyan élt Árvay Sándor s vele együtt a Pestre hurcolt még száz és száz volt honvéd, kiknek pénze már régen elfogyott, részint utközben, részint Pesten.

A különben mindig széthuzó nemzetünk e viharos időkben összetartott és a hazaszeretetnek lélekelemelő példáit tapasztalhattuk lépten nyomon. A Pest utcáin lézengő szomorú embereket a korcsmárosok szó nélkül ingyen etették, és soha nem látott i-meretlen emberek ellátták őket minden szükséges dologgal.

Végre parancsolat jött, hogy Árvay jelentkezék Bécsben. Egy gfreiter felügyelete és kísérete mellett kellett volna gyalog megtennie az utat Bécsig. Csakhogy alig értek az első faluba, ott minden kérés nélkül ingyen forspontot adott Arvaynak és kísérijének a falu birája s azután mindig így utaztak. Mikor a kocsiról leszállt a gfreiterrel a szomszéd faluban, csakhamar készen állott az új forspont. „Ne is szóljon” — mondták a község birái bizalmasan Arvaynak, — „ugy is tudjuk hogy mi járatban van!” Nagysokára megérkeztek a császárvárosba, s itt Arvayt az Arbeitshausban szállásolták el, hol mintegy 400 volt honvédből besorozott katonát már elhelyeztek, kik tulajdonképen foglyok voltak, mert az Arbeitshausból a városba kimenniök nem volt szabad.

Még itt is megtalálta az emberek rokonszenve.

Egyik napon az Arbeitshausban Arvay elé áll egy ismeretlen civil ember és azt kérdezi (persze németül):

- Akar az ur a városban járni?
- Persze, hogy a manóba ne akarnék?

— Hát mi neve az urnak ?

— Arvay Sándor.

Az ismeretlen nem beszélt egyebet, hanem sarkon fordult és egyenesen beállított a katonai parancsnokhoz, kinek azt mondta :

— „Én ez és ez a szabómester vagyok, házam van Bécsnek ezen utcájában ; Arvay Sándorért, — ki rokonom, — jótállást vállalok személyemmel, és vagyonommal, kérem engedjék őt házamhoz járni !“

Az engedélyt megadták és Arvayt kieresztették : kószálhatott a városban, merre kedve tartotta. De még ennél is többet tett a derék német : benn a városban is kalauzolta, magához is többször meghívta ebédre, vacsorára, sőt néha nála is aludt Arvay.

Ezenkívül még néhánynak kieszközölte ugyancsak a szabómester a városba való járásnak engedélyét.

Az idő alatt, míg Arvay Pestről Bécsbe jött, többször küldött Arvay után hazulról a bátyja pénzt, de seholsem találták meg a vándorlás közben s így tovább is úgy élt, mint a mezők liliomai. Bátyjának szorgalmasan megírta, hova viszik és hova küldjön utána pénzt, bátyja pedig újra és újra küldött ugyan pénzt, -- de mindig visszaküldték, anélkül hogy kézbesítették volna.

Ekkor a volt honvédtisztek közül 1850 február elején, harminckettőt beosztottak — közlegénynek a Hess ezredhez.

Közöttük három a Dunántultra való volt : *Királyi Pál* volt honvédörnaggy, kit az *ujépület* börtönéből vittek a fekete kapcsások közé, *Hidegh József* ki később közjegyző lett, és *Árva Sándor*.

A 32 „ember“ több transportban, sok fáradtsággal és nélkülözéssel küzdve, gyalog utazott *Triestig*. Nem igen teketóriáztak velük ; *Mürz-zuschlagban* például egy elpusztult templom padlásán kellett tölteniök a hideg téli éjszakát. Amellett, hogy szép mennyiségben megrakodtak mindennemű vérszopó állatocskával, még sokan meg is betegedtek.

Triestből gőzhajón szállították őket Dalmátia legvégső pontja *Cattaro* felé, hol a Hess-ezred feküdt.

Utközben vihar keletkezett az Adrián, a hajó két napig forgott veszedelemben, s az embertransport tengeri betegségben sinylődött. Az orkántól recsegő hajó nem zuzódott össze, pedig eleget imádkoztak elmerüléseért a kétségbeesett honvédek. Az élet semmit sem ér a hazátlanoknak ; ők pedig elvesztették hazájokat.

Éjjel, nagy viharban, elérték *Sebenicot*. De alig tudtak kikötni, mert itt a víz alatt sok sziklaszirt van, melyeket csendes időben nappal is nehéz kikerülni.

Két nap múlva elesitult a vihar, kisütött a nap, és a dühös szélvész helyett szelid *maestro* fujdogált. Tovább utaztak ; vigan suhant hajójuk a

sik tengeren, gyöngyökkel szegett barázdát hasítva a világoskék vízben.

Öt napig tartó tengeri utazás után lassankint közeledni látták a naptól ragyogó óriási sziklahegyeket, melyeknek lábai alatt fekszik *Cattaro*, jövődöbéli szenvedéseik helye, — és szemek fátyolossá lettek a feltóduló könnyektől.

Cattarót magát paradicsomnak rendelte a természet, csak az emberek csináltak belőle büntető helyet. A völgyben, hol fekszik a város, vastagra növekednek a *fügefák* s évente négyszer hoznak gyümölcsöt; a *narancsot* pirosra érleli a déli nap, és a *gránát-bokrok* örökké virágoznak.

De a környék terméketlen, s a zordon sziklahegyek hasadékaiban csak néhol huzódik meg valami törpe *olajfa*.

III.

Dalmátiában.

Cattaróban és az egész környéken új házat nem igen lehet látni. A legkisebb építkezés is eseményszámba megy.

Régi formájokban állanak a házak a múlt századtól fogva. A nép elszegényedett a tengeri kalóz-élet megszűnése miatt, a fa pedig megdrágult az erdők kipusztítása következtében. Itt csak a kő olcsó és az ember.

A fallal bekerített és három kapuval ellátott *Cattaro* városa csupa emeletes épületekből áll, szűk utcákkal és egy püspöki templommal.

A lakosság számához képest igen sok katonát helyeztek el Cattaróban, úgy hogy a számos kaszárnya dacára most szűk lett a hely a megszorított katonaságnak. Új kaszárnyának elfoglaltak tehát egy elhagyott megrongált házat, melynek se teteje, se ablakramája nem volt. Hajón, messze tájról hozott szálfákból megcsinálták ugyan a

házfödélét, de ablakai megmaradtak a régi állapotban — pusztán.

Cattaro pompás levegője, a délvidéki fényes nap és az illatos növényzet jó hatással lettek volna a buskomor honvédekre, de az osztrák tiszték gyalázatos bánásmódja gondoskodott az elkeseredés fokozásáról.

Tíz századnak legénysége közé osztották be a 32 honvédtisztet azért, hogy lehetőleg eltávolítsák őket egymástól s így tartották rabok gyanánt.

A »honvéd-kutya« rangban alább állott a közlegényeknél, (ez az agyafurt cselekedet szintén egy fényes babérlevél az osztrák katonaság dicsőségének koszorújában!) s a hivatalos névelajstrom ily formán szólott: »ennyi altiszt, ennyi közember és ezekután ennyi besorozott honvéd.«

A szokatlan éghajlat miatt is szenvedtek eleinte. Kiütött mindnyájukon a *calori*, mely diónagyságu fájdalmas daganatokkal borította el az egész testet. Persze a bölcs katonai regula nem vehette figyelembe a melegebb égalj követelményeit, s míg a lakósok szellős ruhában jártak és kutyába se vették a különben is megszokott forróságot, azalatt a katonának mindig posztóruhát kellett viselni, mintha csak a tiroli havasokon volna.

A türhetlen meleg miatt azt a csuf betegséget is megkapta az egész ezred, melytől viszket az egész test. A volt honvédek közül *Királyi Pálon* tört ki legelsőben s utána mindnyájan megkapták

kivétel nélkül. Megvalósult *Jókai* álma a *Jövő század regényéből*: vakarózott az egész hadsereg.

A megerőltetés következtében számosan megbetegedtek. Árvay tifuszba esett, és a cattarói kórházban hetekig feküdt önkivületben. Az orvos bizony nem sokat gondolt vele: ha meghal, legfőlebb egy számmal többet fog kitüntetni az elhalálozottak lajstromában!

Társai, hacsak tehették, futva is meglátogatták néhány percre a kórházban. Valóságos csoda mentette meg a haláltól. Egyik alorvosnak megesselt szive a nélkülözéseknek kitett intelligens emberen, mikor látta, hogy a főorvos annyit sem gondol vele mint valamí kutyával. A kórházban látogatóban levő magyarok egyikének sugva elmondta, hogy ne engedjék bevenni Árvaynak a főorvos által praescribált orvosságot, mert a katonai patikát oly silányul szerelték fel, mikép abban nincsen orvosság Árvay betegségére s így a rendelt gyógyszer föltétlen bizonyossággal elpusztítja, míg megeshetik hogy önmagától meggyógyul.

Ezentul a bajtársak egyike mindig vigyázott a betegre. A rendelt gyógyszereket szabályos időközökben kiöntögették az ablakon, és a természet segített: Árvay 6 hét múlva felgyógyult, társai rendkívüli örömére.

A deportált magyarok nagy hiányt szenvedtek a pénz miatt is. Hazulról kaptak volna eleget hiszen majdnem valamennyien jómódu családból

valók voltak, de a katonatisztek visszaküldözték a pénzesleveleket. Nagy kegyelem gyanánt engedték meg egyik-másik honvédnek, hogy a hazulról kapott és visszatartott pénzből 5 frt *culagot* kapjon hónaponként. Persze ezt a csekély összeget is szétosztották a bajtársak egymás között.

Pedig a jobb élelmezéshez szokott magyaroknak nagyon elkelt volna néhány forint az étkezés javítására is, mert a naponként egyszer kiosztott *menázi* oly gyalázatos rossz volt, hogy az undorodás miatt sokszor napokig nem voltak képesek enni.

Egyedül a dohányzás vigasztalta őket, melyben nem szenvedtek hiányt. A *Mogazzán* (az osztrák birodalom határvonalán) levő korcsmáros közvetítése mellett mindig kaptak *Hercegovinából* csempe-sze't finom szüz-dohányt. A volt honvédeknek nem volt szabad kimenni a Magazzára, de a közbakák némi ajándékért szivesen behozták a dohányt: öblös csákójukat teletömték vele és ily módon nagy büszkén sétáltak vissza a kaszárnyába. A gyönyörűen vágott pompás dohány *occája* csak egy huszas volt.

A magyarokat minden kicsiséggel vexálták. Nem engedték, hogy szabad óráikban kisétálhassanak ők is mint a többi katonák, s folyvást exerciroztatták, miközben a legotrombább inzultusokat kellett tűrniök.

De történtek vidám epizódok is. Dalmatia kormányzója, *Mamula* tábornok, egykor véletlenül a

gyakorlótérre jött, mikor *Királyi Pált* nagy szakértelemmel és illő szigorúsággal oktatta egy gfreiter a katonai lépésekre. Mamulát megszasztotta *Királyi Pál* őrnagy korában a *Mura* mellől, sőt két ízben a vízbe is belekergette. Nem csoda, hogy most felismerte *Királyit*, kit azonban nem szólított meg, hanem a kapitánytól a goromba *Gayer von Gayersfeldtől* kérdezte *Királyi* nevét és előbbi állását. A nyert értesülések után *Gayer* parancsot kapott, hogy *Királyit* estére a tábornokhoz *rapportra* vigye.

Gayer nemcsak goromba volt, hanem kíváncsi is. Megkérdezte *Királyitól*, hogy ismeri e ő excellentiáját?

— Hogyne! hiszen kétszer úgy megfürösztöttem a *Murában*, hogy majdnem belefulladás! — mondja *Királyi*.

Erre a vakmerő illoyalis feleletre elsápadt a kapitány ur, és azzal vigasztalta meg *Királyit*, hogy a fejéért ilyen körülmények között nem adna egy fületlen gombot

Mamula az egész helyőrségi tisztikart meghívta aznapra magához vacsorára. és így *Gayer* kapitány este ott találta az összes tiszteket, mikor *Királyival* jelentkezett *Mamulánál*. Mindenki bámulására *Mamula* felkelt, elébe ment *Királyinak* és vele szívélyesen kezet szorítván, letétette vele bajonettjét és meghívta őt vacsorára.

A nemesszívü tábornok még külön megkérte a tiszteket, hogy *Királyi Pállal* figyelmesen bánja-

nak, de ennek semmi foganatja sem lett, mert teljesen a régi módon szigoruskodtak vele, mihelyt Mamula elment Cattaróból. Sőt még Bécsben is közbenjárt a tábornok, hogy Királyt kiszabadítsa a katonaságból, de *Jellasics József* bánnak rosszakarata folytán ezt sem vihette ki, pedig Királyi egyik nőismerőse a katonai váltásdíjat is kifizetni akarta.

De a kevés vidám percet sok szomorú nap árán kellett megszerezni a besorozott magyaroknak.

A *porta marina* előtti katonai gyakorlótéren az egyik volt honvédtisztet (*Körmendy* nevű földmérőt, — ingeniourt,) összevert egy káplár a nehéz puskatussal, aztán arcul csápkodta és végül szemköztköpte iszonyu káromkodások között — semmiért.

A vérigkinzott ember egyszerre elfeledkezett magáról, katonai subordinációról és az egész világról: ordítva rávetette magát káplárjára, pofozta, rugdalta és félig megfojtotta, mire az odarohant katonák kivették kezei közül.

Rögtönkirukkolt az összes katonaság. *Körmendy* ott a helyszínén azonnal lehúzták, és ott a négyszögű exercirplatzon hatvan botot ráverték. Az *executio* után félig megholtan dobták be a vérrel befecskendezett *Körmendy*t börtönbe, és elítélték évekig tartó sáncmunkára.

Intelligens embereink hozzászótkak a palinkázáshoz, hogy a szünetnélküli exercirozással járó

nagy strapát kibírják. Minden reggel megittak néhány *pengő krajcár* ára pálinkát.

A durva bánásmód mély elkeseredést okozott.

Királyi bátorította bajtársait, s kérte őket mindentéle gyötrelmeknek eltűrésére, mert csak így segíthetnek egymáson és hazájukon.

Hazájukon! Létezett ez valahol? Hogyan maradt meg ez a fogalom kétségbeesett lelkükben?

Pedig megmaradt. Királyi, a letiport hazáról csillogó jövődőt festett eléjük, melyet lelki szemekkel már láttak messziről, miként messzelevő nagy tüzet látunk fényleni sötét éjszakában.

A jövőnek ez a reménye kissé fentartotta bátorságukat, s jónap-kivánás helyett azzal köszöntgették egymást: »Lesz még szőlő lágú kenyérrrel!«

Elgondolhatjuk, hogy a magyarokkal milyen rosszul bántak, mikor még a többi katonát is annyira sanyargatták a tisztek, mikép az embertelen bánásmód miatt két sváb katona elszökött, (épen Királyi századából,) valahova *Montenegróba*.

Igazán csodálatos, hogy a volt honvédek közül, szintén csakis kettő szökött el, s a többi képes volt megmaradni. Királyi józan tanácsain kívül visszatartotta őket a két sváb katona sorsa, kik csakhamar visszajöttek és keserves sorsukat maguk elbeszélték.

T. i. a derék montenegrinusok nagy örömmel fogadták a sváb dezertorokat. Testvérnek fogadták, megvendégelték füstölt kecskehússal és kecske-

tejjel, másnap megint kecskehussal és azután mindennap ugyanazzal.

Mivel pedig a szökevények előtt unalmas kezdett lenni ez a folytonos lakomázásban töltött henye élet, tehát a testvérek oly módon gondoskodtak róluk, hogy mindegyiket felvitték egy sziklahegyre, s ott rájuk birták egy-egy kecskenyájnak őrzését. Adtak mindegyiknek puskát, hanzsárt és dohányt; ellátták őket puskaporral és golyóval, ha netán alkalmuk lesz lelőni valakít. Mert *valamit* löniök úgy sem lehetett.

A hegylakó montenegrói maga is mind kecskepásztor. Talpig felfegyverkezve jár és hasadékokban huzza meg magát éjjelenként.

Szép volt az új élet. A sziklára hasalva hetekig tüdőtt a szökevény a déli nap forró sugaraiban. Dagasztotta lelkét az édes tudat, hogy Istenen kívül nem parancsol senki.

Élő teremtményt kecskéin kívül csak elvéte látott, de akkor is olyan távolságban, hogy nem birta jól kivenni, ember vagy kecske légyen-e voltaképen.

Sziklák hasadékaiban eldugdosva állottak élelmi szerei: esztendő előtt megfüstölt *castradina* (kecskehús,) és a kőkeményre szárított *szira* (kecskesajt)

A dezertor tökéletes szabadságában azt tehetett, amit akart.

Evett, mikor eszébe jutott.

Jóllakás után, ha megszomjazott, akkorelsétált a pár órányira levő sziklába vájt kezdetleges

viztartóhoz, ott ivott a fölséges langymeleg esővizből, melyben vidáman kergetőzött a szépen kifejlődött s pompásan meghizott vízi állatoknak tömege.

Mindezen deliciák után kicsiholt, rágyújtott a paprika-zamatu dohányra és újra leheveredett.

Ha pedig ez nem tetszett, hát a sorrendet megfordította: először gyújtott pipára, azután ivott, s az evés gyönyöreit hagyta utoljára.

Szóval fölséges élete volt.

Emellett néhanapján embert is láthatott a szomszédos sziklahegyeken. Még pedig olyan közel, hogy kiabálással beszélgethetett is vele, ha tudott a nyelvén, — de ha hozzámenni akart volna, hegyről le, hegyre föl: abba bizony beletelt volna félnap.

Ilyen véletlenül meglátott ember a dezertornak átkiabálta a napi híreket. Sohasem volt egyéb ujság, mint az, hogy itt vagy ott a kecskepásztort agyonlőtte „valaki» és nyáját elrabolta. Ez náluk nemzeti szokás.

Nagy baj volt az is, hogy a szökevény nem ismerte a barlangokat, sziklák hasadékait és egyéb buvóhelyeket. Emiatt ébren kellett tölteni egész éjszakákat: vigyázni a legkisebb neszre, nehogy valami rabló meglepje és agyonlőjje.

A sok töprengés közben a szökevény azt is fejébe vette, hogy éjjel farkasok is megtámadhatják. Visszaemlékezett, hogy *Castelnuovoban* egy dalmata az általa megölt *aranyfarkast* (mely a

ami farkasunknál kisebb sakálfaj), krajcárért mutogatta. Aggodalmában elfelejtette, hogy ilyen állat nagy ritkaság s épen azért mutogatták pénzért.

Végre fásult lön a sok tépelődésben a féktelen szabadság vad szépségei iránt. Belátta, hogy ilyen élet csak a bensülöttnek lehet édes, ki ahhoz hozzászokott, és ki a legszükebb táplálkozás dacára egészséges, s emellett csodálatos kitartású.

Félesztendő alatt tökélete-en megtörte a szökevényeket a szokatlan életmód.

Furcsán szabadu'tak meg.

Mindkettő visszaszökött Cattaróba és jelentkezett a katonai parancsnoknál, nem törődve bármilyen jövőendő sorsuk.

Megvesszőzték őket és börtönbe csukták, de ők a büntetés után pompásan érezték magukat. Szinte tulságos enyhének találták a katonai szigorúságot a kiállott nyomorusághoz képest.

E szökevények elbeszélése egyidőre mindenki kedvét elvette a szökéstől.

Azonban az osztrák tisztek közt is akadtak néhányan, kik enyhíteni igyekeztek a honvédek szomorú sorsán, részint jószívűségüknél fogva, részint pedig mert titokban rokonszenveztek a magyar ügygel.

Ilyen volt valami *Zonner* nevű pozsonyi születésű főhadnagy, ki alattomban még dohánynyal is megajándékozta őket.

Eközben a cattarói ezredes az egyik magyar

gyerekről, *Döry Pálról* valahogyan megtudta, hogy tud lovagolni: rögtön felmentette minden katonai szolgálat alul és magához vette lovásznak. Döry ugyan földesur volt idehaza, de most kitűnő állás volt ez neki! Összes teendője annyiból állott, hogy ezredese lovait mindennap megjártatta. S mindaddig megmaradott Döry Pál ebben az irigyelt jó módban, míg a császári kegyelem meg nem engedte Magyarországon levő rokonainak, hogy pénzen kiválthassák őt a katonaságtól.

Egy másik volt honvédtisztnek is ilyen bolond szerencséje akadt fél év múlva: *irnok* gyanánt alkalmazták a katonai irodában s mint ilyent felmentették mindenféle piszkos munka alul. Nem pucolta többet a padlót és a *piricset*. A szerencsefi a Kassa vidékére való *Gombosy Ferencz* volt.

A cattarói nép hamar megszerette a magyarokat.

Előmozdította az önkénytelen ragaszkodást az a körülmény, hogy mártirokat láttak bennük, kiket zsarnok sanyargat.

Az osztrák különben sem örvendett náluk nagy szeretetnek. „Derék emberek vagytok, mert jól elpüföltétek a *patátákat!*“ mondta egyik dalmata. Patatá- (krumpli) nak csufolták az osztrákot.

Különösen Királyi Pál tett sokat a környékbeli nép szeretetének megnyerésére. Uton-utfélen min-

denkivel beszélgetett, s barátságos modorával, mindenkit magához vonzott.

Királyi már gyermekkorában tudott horvátul, hiszen szülőfaluja *Szpetnek* harmadrésze maig is horvát. (A „Dunántuli Közművelődése Egylet“ tehetne a magyarosodásáért valamit !) S csakhamar egész könnyedén beszélgetett a horváttal rokonnyelvű dalmatákkal. Olaszul pedig már előbb is tudott.

Az egész Cattaro-vidéke csak ezredesnek (*colonello*,) hívta Királyit, és mindenféle apró szolgálatokkal igyekeztek kimutatni iránta érzett tisztes ragaszkodásukat.

Ezenkívül több honvéd is beszélt olaszul, nevezetesen *Erdélyi József* nagyváradi gyerek, sőt később valamennyien törték Dante zengzetes nyelvét.

Mikor nagysokára alábbhagytak a szigorúsággal és megengedték, hogy vasárnap délutánonkint a honvédkutyák is kimehessenek a kaszárnyából: akkor már jó világ volt az előbbihez képest. Egyik csoport a tengeren csónakázott, másik elment látogatóba egyes cattarói családokhoz, harmadik csoport *osteriába* (korcsmába) ment szórakozni.

Egykor Királyi néhányad magával egy jómódu családnál volt vacsorán, hol két felnőtt leány is ott ült az idegen vendégekkel.

A leányok mindenáron magyar nótáért könyörgtek. Kedvükért a volt honvédek rákezdték:

*Ne menj rózsám a tarlóra,
Gyöngé vagy még a sarlóra,
Ha elvágod a kezedet :
Ki süt nekem lágy kenyeret !*

Éneklés közben átrepültek lelkeik a messze hazába, honnan számüzve voltak. Maguk előtt látták a dus kalászos hullámzó arany tengerét és az arató leányokat. A férfikar erőteljes éneke valami orgona hatalmas zugásához hasonlított, de egyre remegőbb lön s mire a nóta végére jutottak, könyeztek valamennyien. »Lágy kenyeret« sütnek-e még közülök valakinek ?

A leányok kíváncsian hallgatták az egyhangu éneket, majd megilletődve kérdezték annak tartalmát. Királyi lefordította. A két leány egymásra nézett: nagy bolondok ezek a magyarok, ilyen nóta felett hogyan lehet sirni ?

Hej leányok! hogyan is tudnátok ti megérteni, hogy abban az egyszerű nótában a szegény rabok sóhajtoznak letiport hazájuk miatt.

Cattaron kívül a későbbi időkben több helyen voltak helyőrségen honvédeink.

Királyi százada többek közt őrségi szolgálaton volt *Sutorinán*, *Castelnuovoban*, és *Perzagnoban*

Sutorina határvonal Dalmátia és Hercegovina közt. Épített szikla-ut vezet arra, s ennek őrizetére rendelték a katonaságot. Kocsit sohasem látni az uton, csak réha jár arra számárháton valami jó módu hegylakó.

Az őrség tulajdonképpen a postajáratot védelmezte rablók ellen.

A póstajarat büszke neve alatt értsenek önök egy gyalogembert, ki néha napján az uton végig megy és lábát cipel vállán. A lábában levélcsomagok vannak.

Az őrség egy káplár vezetése alatt levő katonai szakaszból áll, melyet hónaponként felváltanak. Kaszárnyájuk egy magános ház, honnan a szem bármerre tekint, emberi hajlékot nem láthat.

Az őrség élelmezése igen egyszerű. Az őrségi épület padlása tele van rakva *castradinával*, (füstölt kecskehusal) mely oly pompásan összevissza füstölt, hogy fekete bőrdarabnak véli az ember. Mindennap lehoznak a padlásról egy ilyen bőrdarabot és megfőzik forralt vízben. Ezzel készen van minden: a forró víz lesz a leves, a főtt hus a pecsenye.

A fejedelmi koszt következtében általános gyomorforradalom üt ki, mert nincsen olyan kemény magyar gyomor, amelyik ezt az ebédet megtűrhetné. De nincsen szabadulás. Másnap megint csak enni kell valamit a kecskehusból, mert semmiféle más étel nincsen, és újra rémitő küzdelmeknek lesz harctere a gyomor.

Mikor aztán a hónap 'eteltével másik szakasz felváltja az őrséget, a fiatal katonák lesoványodva alig képesek lépni. Még a csontjaik is zörögnek.

Később *Castelnuovoba* vitték őket, hol már igazán jó sorsuk volt: kaptak eleven kecskét s

a friss kecskehuszt módjukban állott tetszés szerint elkészíteni menázsinak ; néha sütvé, máskor főzvé. S ezzel a finom eledellel boldog gyönyörűség mellett megtöltötték éhes gyomraikat.

Itt meg az ivóvíz volt irtózatós. Forrásvíz vagy kutvíz nincsen a vidéken, s így a sziklák között összegyűjlik az esővizet és azt iszzák a lakósok. Csakhogy a sok ideig állott víz hemzseg a férgektől, s a tiszta vízhez szokott honvédeket más ivóvíz abszolút hiányában a szomjuság rákényszerítette mégis, hogy megigják az undorító vizet.

Castelnuovo házai egymás fölött állanak, mert a városka hegy oldalára épült.

Itt már rendes kaszárnyában laktak embereink. Az emeletes nagy kaszárnyából szabad kilátásuk nyílt a tengerre és sokszor elnézegették a hullámok játékait s a hajók küzködését.

De a szép kaszárnyában is volt baj: nem lehetett aludni benne az embervérrel táplálkozó bizonyos piros állatkák végtelen sokasága miatt. Gyakori látvány volt, hogy a sokkal kisebb hangya magasra tartott fejjel mikép visz egy-egy poloskát szájában.

Bár a katona-ágyak nem állottak másból, mint deszkákból, melyek kecskelábakra voltak fektetve, s bár az ablakokat is mindig nyitva tartották a nagy melegség következtében, ezenkívül generalis pucolást végeztek a legénységgel minden szom-

baton: ezek dacára a ronda ellenséget még az ágydeszkákból sem voltak képesek kiirtani.

Persze elégetni kellett volna a repedezett régi deszkákat és ujakat beszerezni; csakhogyl hol vegyenek új deszkát, mikor ebben az istenverte országban nincsen fa?

Nagy ritkán *scorpió* is tett látogatást éjjel a kaszárnyában, sőt *házikigyó* is mutatkozott, de sohasem okoztak szerencsétlenséget.

Az olaszok sok *practicus* dologra megtanították honvédeinket. Így például, hogy az ágyban ne mozogjanak, ha éjjel *scorpiót* éreznek testükön, mert a mozdulatlan emberen a *scorpió* csendesen végigsétál, de meg nem csipi.

Máskor honvédeink a várfal árnyéka alá húzódtak a forró nap heve elől. Pár lépésnyire kis bokor állott a sziklás talajon.

Ott heverésztek nagy lelki nyugalommal, míg arra jött egy olasz és rémülten rájuk kiáltott: „Signori, az Isten szerelméért, ugorjanak föl, hiszen minden pillanatban megtámadhatja önöket valami *vipera* és megölheti!”

Magyarjaink csakugy félvállról vették a figyelemzetést: nincs Dalmátiában olyan kigyó, mitől ők félnének!

Hanem néhány nap mulva épen a város közepében rávetette magát a *vipera* egy olaszra, ki olyan szerencsés volt, hogy megölhette a kigyót s aztán ordítózva hívta az embereket. Honvédeink is odamentek megnézni: ott feküdt a félelmes

kigyó a köves földön, valami bárdfével 3 darabra vágya. Hossza alig volt két lábnyi, de aránytalanul vastag. „Ismét tanultunk valamit!” jegyezték meg egymás közt a honvédek, kik nem hihették hogy ingerlés nélkül embert megtámadni merjen olyan kis kigyó.

Perzagnoban egy teljes század képezte a helyőrséget. Mikor Királyi századja volt a soros, akkor a cattarói kereskedők ragaszkodásuk jeléül minden vasárnapon küldöttek a colonellonak ajándékot, mely ennivalókból és borokból állott. Sőt néha még fagyaltot is küldöttek Cattaróból, melyet pléhdobozba raktak és zsinórra kötve a tenger vizébe eresztettek s így hozták át csónakon *Perzagnoba*, hogy el ne romolják.

Később ismét Cattaróba vitték Királyit, hol megismerkedett *Csernagora* (Montenegro) *vladikájával*, ki barátságával tisztelte meg a művelt magyart.

Petrovits II. Péternek a *Csernagora* ez időszeri fejedelmének enyhe meleg levegőre volt szüksége, mert betegeskedett.

Orvosa tanácsára kibérelte Cattaro mellett egy magános háznak emeleti részét, melynek földszintjén osteria (korcsma) volt.

A fejedelem itt a tengerparton töltötte majd az egész esztendőt, mely neki utolsó lón.

A vladika erősen kifejlett magas ember volt, de tartós betegsége következtében nagyon gör-

nyedve járt s egész öregnek látszott a 35 éves fiatal férfi.

Magyarjaink néha kirándultak az osteriába, s itt Királyi egy alkalommal rendes szokása szerint beszédbe ereszkedett az ott talált montenegróiával, ki a vladika hadsegéde volt.

Az adjutáns hamarjában elmondotta a fekete hegyek urának, hogy miféle népek vannak az osteriában.

Petrovits Péter ritkán mozdult ki szobáiból, most azonban rögtön lejött az osteriába és a magyarokkal beszélgetni kezdett. Legfolyékonyabban Királyi Pál tudott vele beszélni, még pedig nemcsak illir nyelven, hanem a fejedelem legnagyobb örömeire franciául is.

A vladika rendkívül megkedvelte Királyit és kérte, hogy ahányszor csak teheti, jöjjön el hozzá látogatóba, mindenkor igen szívesen fogadja.

Királyi aztán elég gyakran eljárt és elszórakoztatta a nemközönséges műveltséggel bíró fejedelmet, ki egész bizalmas volt Királyival szemben.

A vladika adjutánsa, kinek révén Királyi a fejedelemmel megismerkedett, szálás, marcona formájú igazi szláv típusú fiatal ember volt. Tűszőjét telerakta pisztolyokkal és késekkel. Különösen dicsekedni szokott egy szép munkájú késével, melynek nyele faragott elefántesontból, pengéje pedig damaskusi acélból volt. „Előbbi gazdája nem akarta ezt a kést semmi pénzért eladni, hát ledurántottam!” mondogatta büszkén.

Nem csudálhatjuk, hogy Királynak sokszor panaszkodott a fejedelem, hogy európai civiltizáció férfinak hiányát nagyon érezi. Néha hívta is magához: „Szeretnék magamhoz venni, csak hosszú élethez lehetne reménységem!”

Honvédeink mulattak egyszer az osteriában, mikor Péter vladika lejött Királyival közérjük és azt mondta nekik francia nyelven: „Jól tudom, kik vagytok, s jegyezték meg magatoknak, hogy aki közérjük megváltoztatni akarja sorsát: én gondoskodni fogok róla!”

A magyaroknak Királyi tolmácsolta a fejedelem ígéretét, de ekkor senki sem vette igénybe.

A következő évben azonban az örökös székelység elöl elszökött *Kränkl* nevű volt honvédtiszt Montenegróba.

Az vladika ekkor már meghalt s Kränkl sem tehetett mást, mint az előbbi szökevények: egy darabig őrizte a kecskéket, aztán félév múlva visszajött. Nem volt képes ottmaradni.

Kränkl azonban nem kapott semmiféle büntetést sem. Ő t. i. mikor jelentkezett, azonnal írt apjának levelet, melyben leírta keserű életét s kérte, hogy segítsen rajta. Rövid időre jött értesítés Bécsből a parancsnokhoz, hogy Kränkl minden büntetés nélkül kieresztendő a dutyiból. (Kränkl apja magas rangot viselt az osztrák hadseregben: kormányzó-parancsnok volt valahol a *bánsági vajdaságban*, — mely vajdaságot az osztrák bosszuállás kiszakított Magyarországból,

— s azért lett ilyen hathatós a közbenjárása) Kränkl után még egy honvéd szökött meg: valami *Rogács* nevű egermelléki fiú. Ő a forradalom elején kadétiskolából szökött a honvédséghez.

Rogács a szökésből nem csinált titkot társai előtt. Egy alkalommal összehívta mind a volt honvédeket és azt mondta: „Tudjátok kedves földieim akármilyen lesz sorsom, én elszököm! Ilyenkor ha valamikor kiszabadulnánk is, ti számotokra majd akad valami foglalkozás, de én elvesztett ember maradok akkor is, mert katonáskodáson kívül semmitse tanultam. Az osztráknál pedig sohase szolgálhatok. Hat inkább kimegyek a világba!”

Rogács, amint bajtársai később megtudták, *Hercegovinába* szökött és nem jött vissza soha. De küldött ize-ete

Körülbelül egy év múlva Cattaro városán kívül sétálgattak honvédeink, mikor egy illir kérdezte tőlök, hogy nem-e magyarokkal találkozott össze? Királyi igenlő válaszára az ember elmondotta, hogy Rogácsnak jó állása van egy *trebinjei* gazdag fa-liferánsnál és azt üzeni a magyar testvéreknek, mikép ha valamelyik elszökni akar, csak jöjjön bátran ő hozzá Trebinjébe (*Hercegovina* akkori fővárosába), hol egész életére gondoskodik róla.

De ezentúl nem szökött el senki.

Rogács nem jött vissza soha. Meglehet, hogy

akkor is még életben volt, mikor Bosniát és Hercegovinát annektáltuk. Ha élt, hát a bolond sors furcsa dilemmába hozta, mert a magyar bakák (tehát saját hazafiai) ellen kellett küzdenie.

Az is lehetséges, hogy Rogács maig is él valahol Hercegovinában.

Eközben nagy szerencse érte 1851-ben Királyit: káplárrá tették.

Később kitudódott, hogy ezt a szerencsét furcsa ok idézte elő.

Magyarországban addig keresték a zsandárok valami nagyszerű összeesküvés szálait, míg csakugyan felfödöztek egyet: az *évszaki rendszerre* alapított összeesküvést. Ugyanakkor Hamburgban elfogták *Pataki* (Piringer) Mihály emissáriust s volt honvédszázadost, az összeküvés egyik főnökét, (ki kanizsai születésű s a vele egyidős Királyinak ismerőse és földije volt.) Epen akkor fogták el, mikor szökésre és lázadásra csábította a *Schwarzenberg* katonákat.

Most aztán megindult a hajsza összeesküvők felkutatására. Bizonyosra vették, hogy az összeküvésnek részesei az osztrák seregbe besorozott honvédek is. Titkos utasítás érkezett a caltarói parancsnokhoz, hogy a volt honvédeket szigorúan szemmel tártsák.

Titokban ügyeltek tehát a honvédek minden mozdulatára. Persze eredmény nélkül, mert ezek semmiféle hirt se kaptak hazulról.

Hercegovinában eközben lázadás ütött ki. Kü-

lönben a lázadások napirenden voltak a török hódoltság alatt levő tartományokban.

A törökök az osztrák császár beleegyezése folytán a szárazföldet elkerülve, hajókon szállítottak élelmi szereket, hogy így a felkelők háta megett könnyen elláthassák eleséggel a szorongatott várőrségeket.

Ekkor Cattaróba jött ezer török katonából álló teljes zászlóalj, mely az *élelemszállítást* eszközölte:

Általánosan ismeretes volt a törökök rokonszenve a magyarok iránt, s ezen okból most még jobban vigyáztak a honvédek minden mozdulataira.

Egy nevetséges semmiség pedig majdnem kétségbeejtette a cattarói tisztikart: bizonyosra vették, hogy az itteni magyaroknak és az odajött törököknek titkos összeköttetésök van, mert parádé alkalmával az itt időző töröktisztek *magyar attilát* viselnek. Ez pedig titkos figyelmeztető jel lehet a magyarok részére. Jaj, ha itt fog kitörni egy új revolúció!

Oh ti szegény osztrák tisztek, félelmetekben elfelejtettétek, hogy a fekete posztós magyar attila zsinór nélkül, (*a sztambulni,*) a török katonák rendes egyenruhája!

Feszült éberséggel kutatott a cattarói tisztikar minden szó és minden lépés után, de azért még sem tudtak kisütni semmiféle conspirálást.

Legfurcsább volt, hogy a törökök csakugyan feltűnő barátságosak voltak a magyarokhoz, de

nem tudtak velök beszélni. Honvédeink pedig nem gyanítván semmit az osztrák tisztek gyötrelmeiről, mindig ott járkáltak a török csapatok között, a mikor csak szerit ejthették, sőt igen hangosan szoktak beszélgetni *magyarul*, mert maguk is azt hitték, hogy akadnak magyar emigransra a törökök között. Ezáltal magukra vonták ugyan a törökök figyelmét, de magyar feleletet vagy valami jeladást nem nyertek egy töröktől sem.

Emellett folyton a tengerparti őrállomáson a törökök közelében őgyelegtek magyarjaink, hol órákig voltak egy-egy török tiszt társaságában. Egyik magyarul beszélt, másik törökül, és pompásan érezték magukat mindaketten egymás társaságában.

Egyszerre a napiparancsban kihirdették, hogy Királyi *káplárrá lett*. Képzelmek mekkora meglepetést keltett ez a dolog a bajtársak között.

A rejtelmes ügy magyarázatot nyert hamarjában.

Korporal Királyit azonnal magukhoz hívták a tisztek s tulszives módon kérték, hogy bizalommal és barátsággal viseltessék irányukban. Eleintén nem értette a dolgot Királyi, de folyton vitték őt rapportra hol végre nyiltabban beszélgettek vele, eleinte szép szavakkal, majd fenyegetéssel rá bírni akarták bizonyos összeesküvés felfödözésére. Tiszti aranybojtot ígértek neki szolgálataiért.

Királyi őszintén megmondotta, hogy semmitsem tud (persze nem hitték el neki), s hogy különben

sem fogadhatná el a tiszti rangot, mert nem akar katona maradni.

Ekkor látta mély megbotránkozással Királyi, hogy tőle árulást kívánnak. Titokban figyelmeztette bajtársait, nehogy tudatlanságukban ártsanak maguknak. A nyert sarzsiról lemondani nem lehetett, mert megbotozták volna, ha ilyen kívánsággal ment volna rapportra, s így megmaradott káplárnak.

A cattarói tisztikar nagyot bámult, mikor a törökök mintegy három heti tartózkodás után elvonultak anélkül, hogy a magyar forradalom kitört volna.

Honvédeink sok ünnepdelutánt töltöttek *Antonio* nevű korcsmárosnál, kinek *Perzagno* mellett volt egy magányosan fekvő osteriája.

A korcsma gyönyörű helyen állott. Közvetlenül mellette volt a tenger, örökös mozgásban. Másik felől a korcsma ajtajából látni lehetett fényes felhők gyanánt a naptól ragyogó mozdulatlan sziklahegyeket.

Akkor is innen indultak, ha tengeri kirándulásra mentek. *Antonio* gondoskodott mindenről, csónakról, élelemről, emberről. Csónakost úgy szerzett, hogy kiállott az ajtó elébe, kezeivel fölsért csinált és felkiáltott a hegyek közé: „Oiho — o — ho — ho“!

A kiáltás visszhangot vert a hegytetőkön, melyre ott fen megmozdult valaki, és mesés rövid idő alatt lejött egy torzonborz olasz férfi olyan hely-

ről, honnan idegen ember órák hosszáig sem tudna lejönni.

Ez *Tripo* (Tryphon) volt, a korecsmáros öcsese, ki egymagában élt a kopár hegyek szakadécai között. Senki se tudta okát Tripo furcsa életmódjának, ő pedig mindig kitért a magyarázat elől, ha faggatták, hogy miért kerüli az embereket.

Dacára, hogy ez a sajátságos Tripo szófukar ember volt és csak a hegyekben vagy a tengeren érezte jól magát, azért Királyi mégis meghódította hamarjában. Ugy bánt a szótlan olaszszal, mint bizodalmas jó barátal, s ez hálából úgy viselkedett, mint valami hűséges kutya. Szinte látszott az öröm rajta, ha szivességet tehetett a *colonel-lonak*. Csak úgy leste minden intését. Sokszor mondotta Királyi: „Tripo legjobb ember a földön.“

És Királyi képes volt beszédre hozni Tripót is.

Tripo egykor tul a *Cattaro di Bocchen* csónakáztatta Árvay Sándort és Királyi Pált. Mikor már messze ben voltak a tengeren, azt mondja Királyi: „Most hagyj békén Tripo a csónakot, inkább diskuráljunk!“ S kérdezősködött a környékről s népeiről. Tripo pedig beszélt minden tartózkodás nélkül:

— „Az a sziklához ragasztott ház valami *Vranja* családé, kinél hordószámra vannak elásva századok óta összeharácsolt kincsek és drágaságok.“

— „Vigy oda Tripo, hadd nézzük meg!“ mondja Királyi tréfásan. Tripo szó nélkül a part felé

indított és Perzagnotól jó messzire kikötött a Vranja-ház irányában.

A meredek partról a házig egy zeg-zugosan épített ut-folyosó vezetett, mely két sor falból állott. Szemmel láthatólag azért építették így, hogy támadások esetén megvédelmezhesse a házat egy-két ember egész sereg ellen.

A régi ház vas ajtójával és vastáblás kicsi ablakaival várhoz hasonlított, s fészek gyanánt függött a sziklahegy oldalán. A vastáblákat egész nap zárva tartják részint rablók iránti bizalmatlanságból, részint avégett, hogy a nagy melegtől hűvösen tartsák a szobákat.

Tripó dörömbölt a bezárt ajtón, melyet némi povedálás után megnyitottak. És ők bementek a házba, hova magyar ember bizonyosan nem lépett be soha.

Csibukjával kezében jött eléjük egy magas szikár dalmata, övében késekkel és pisztolylyal.

A dalmata mindig magával hordozza kedves fegyverét és csibukját, s csakis addig válik meg tőlük, míg templomban van. Ekkor a csibuk és puska a templom falához támasztva, kin maradnak, de a pisztolyt és kést a mise alatt is övükben hagyják.

Tripó hamarjában megmagyarázta a gazdának, hogy vendégei olyan rablófélek, kiket a császár büntetésből tett katonává. E magyarázat örömmel töltötte el a bizalmatlankodó gazdát, alig tudta mikép járjon látogatói kedvében.

Előparancsolta feleségét is, kinek viharedzett formája arról tanuskodott, hogy nemcsak templomba tud járni a nyugalmas öszvérháton, de meg nem ijed rablótámadástól sem.

A gazda dohányt és *rakit* hozatott elő. A vendégek ittak és csibukra gyújtottak, aztán kívánságukra Vranja megmutatta egész házát.

A nagynak látszó házban csakis két szoba volt, de akkorák, hogy civilizált népeknél beillenek nagy termeknek,

Az első szoba különben a kényelemszülte butoroknak mélységes megvetéséről tanuskodott. Egy deszka-asztal, pár fa-szék, és egy priesforma ágyon kívül csakis néhány gyékény volt benne. Hát ez volna a kincses Vranja háza?

Hanem annál meglepőbb volt a másik terem, melynek hossza lehetett legalább 15, magassága pedig 6 meter. Mindanégy falán köröskörül csupa öldöklő szerszám volt felaggatva, egymás fölé állított kettős sorban.

Voltak itt legujabb szerkezetű fegyvereken kívül kovás pisztolyok ezüsttel kivert agygyal, régi puskák damaskusi acél csővel, mások pedig hosszú széles tölcserforma csövekkel, aranyosnyelű kések, ezüst tölténytáskák, hajló-pengéjű görbe kardok, bárdok és fejszék.

Mintha az ősrégi Vranja-család minden nemzedéke csak egyetlen célért élt volna: hogy tökéletessé tegyék családi arzenáljukat. A szem nem tudott pihenést találni a szokatlan gyűjteményben,

annyi sok különös darabja volt. Isten tudja hányféle néptől és miféle korból szedték össze.

Királyi gyönyörködött a ritka gyűjteményben, szívesen beszélgetett az önérzetes gazdával.

— „Hát ennek veszitek-e hasznát?” kérdi szokás szerint tegezve a gazdát, s rámutatott egy széles tölcésérü régi puskára.

— „Oh most már nem használjuk, de előbbi időkben, ha már beértük a hajót, ez volt legjobb fegyverünk. Sok golyót lehetett belerakni és sokat megsebesített a másik hajó embereiből!”

T. i. a becsületes gazda *pirata* (tengeri kalóz) volt valamikor, amiként kalózok valának ősapái s minden rokonai, és kalózok voltak a *Cattaro di Bocche* lakóin kívül az egész Földközi tenger összes partlakói.

A kirándulók figyelmesen vizsgálgatták a kiváló darabokat, míg egy feltűnő hosszú csővel ellátott puskát Királyi kezébe vett és azt mondá: „Gondolom hogy jól tudsz bánni fegyverrel; lehetne-e találni ilyen puskával?”

— „Jertek velem, majd megmutatom,« szól Vranja röviden.

Megtöltötték a puskát egyetlen golyóra és kimentek a házból. Egy darabig járkáltak a sziklák között. De sehol sem akadnak valamire, melyet meglőni lehetne, — mintha csak teljesen kihalt volna itt a természet. Egyszerre Vranja megáll.

— »Látjátok azt a fát itt a fejünk felett?»

Csak némi magyarázgatás után fedezték fel

magyarjaink fejk felett mintegy száz méter magasban egy kis török-meggyfát, melyre Vranja felhívta figyelmüket. A meredek sziklák között üött fel magánosan, egy teljesen hozzáférhetetlennek látszó helyen.

— „Ezt a fát lehozom puskámmal!” szól Vranja s a hosszú csövet felemelve, céloz. A fegyver eldőrdül, a hegyek tiszszeresen visszaverik durranását, és a meggyfa — mint a meglőtt nyul szokott, — egyet fölfelé ugrik a levegőben, aztán lehull a mélységbe.

Ilyen lövést sohasem láttak embereink.

Vranja eltűnt s a sziklák közül csakhamar kihozta a lelőtt meggyfát, melyet Királynak nyújtott.

Az ujjnyi vastag meggyfát mintha éles késsel vágták volna le száráról. „Nem volna tanácsos eilenséges lábon állni azzal, ki így tud a puskával bánni;” mondta társának *Királyi* s Vranjától elbucszván, magával vitte a meggyfa-ágot emlékül és belőle csibukszárat csináltatott.

— „Szivesen fogadlak benneteket és megvédelmezlek még a császártól is, csak jőjjetek házámhoz bátran akármikor!” mondta nekik a váláskor Vranja és önérzetes hangjából kiérzett, hogy ígéreteré oly bizonyosan lehet számítani, mint a halálra. Persze, Vranja ősei függetlenek voltak mind a *török* mind a *velencei* uralom alatt, ő tehát miért ne merne kikötni az *osztrák* császárral?

A kincsekről egészen megfélekedtek kirándulóink, de visszautazás-közben azt mondja Királyi: „Hát a kincsek hol vannak Tripo?” — „Azok elásva vannak a sziklák alatt colonello!” felelté Tripo komoly meggyőződéssel, mely kijelentését embereink is valószínűnek tartották a tapasztaltak után.

A volt honvédeknek *szükségre* több ízben tettek ajánlatot.

Perzagnoban egy kirándulás alkalmával egyszer csak megszólítják Királyit az utcán francia nyelven. Királyi csodálkozva beszélgetett az idegen férfiúval, és beszéd közben kiderül, hogy a megszólító egy gazdag hajó-fuvarozó, kinek hajói Perzagnóból, — hol hajótelepe van, — a világ minden részébe járnak szünet nélkül.

Ez az idegen azt mondja többek közt Királyinak: „Akármely időben készen állok a magyarokat elszóktetni és hajómon elszállítani teljesen ingyen. Még élelmezem is őket szívesen. Kezeskedem teljes biztonságukért, ha idáig a hajótelepemig szökni képesek lesznek, mert akár éjjel, akár nappal jönnek, rögtön tengerre indítom egyik hajómat és elviszem őket akárhová, ahova menni akarnak, ha mindjárt Amerikába is.”

Ilyen csábító ajánlatok dacára sem szökött meg azután senki. Részint mert belátták annak hiába-valóságát, részint pedig, mert a lakósoktól nyert hírek folytán reményleni kezdtek, hogy a katonaságtól hazabocsájtatnak.

Ez ugyan nem történt meg, mert a hír teljesen hamis volt, — de időközben Árvaynak megengedték sok utánjárásra, hogy (két évi szolgálat után) 1200 forintért magát kiválthassa a katonaszkodás alól és hazamehessen.

Királyi nagyon érzékenyen bucsuzott el a hazájába induló boldog Árvaytól, hisz a besorozott volt honvédek között Árvay állott legközelebb szívéhez, mert mindketten Zalamegyéből valók voltak.

Bucsuzáskor azt mondta Királyi: „Azt izenem, hogy odahaza ne fáradozzanak az én kiváltásomon, mert még nagyobb bajba hoznak, ha kiszülni találna, hogy *Hentzyt* én fogtam el Péterváradon!

Ha pedig találkozol pesti jóakaróimmal, hát mondd meg nekik, hogy még most is viselem a *szüzmáriás* amulettet, melyet emléken adtak.”

Árvay hazamenetele után sokszor járkált Királyi egyesegyedül mindenfelé.

Egy alkalommal Antonió, a korcsmáros, behívta magához Királyit és nagy titkolózva mondotta, hogy menjen Tripóval csónakázni. Sugdozás közben Antonió mimikával mutatta, hogy valami meglepetés készül.

Királyi csónakra szállt és mikor messze benn volt a tengeren, akkor Tripo ünnepélyesen egy levelet ad kezébe.

Királyi érzi, hogy ez a titokteljes levél valami hirt hoz az elhagyott hazából. Mély megindulással bontja fel és olvasni kezdi.

A levél csakugyan az édes hazából hozott tudósítást.

Megirták benne, hogy a magyarnak nincs háza, hogy fiai üzött vad gyanánt barangolnak szerte a világban. Hogy *Noszlopy Gáspár* és *Márk barát*, — Királyi jó ismerősei -- gatyában és irhásbundában bujdosnak a *Bakony* rengetegei közt sok száz volt honvéddel együtt. (Márk barát igazi neve *Gáspárics Márk*, ki franciscanus szerzetes letére honvéd őrnagy lett s ezért később — 1853. szeptember 3 án Pozsonyban felakasztották. Ugy szintén felakasztoták *Noszlopy Gáspár* volt somogy megyei kormánybiztos is.) Hogy a nép hite szerint *Kossuth Lajos* is velük van a *Bakonyban*, és új forradalomra készülnek, hogy *V. Bélát* (Viktória angol királynő másodszülött fiát, kinek nevében érmet is vertek Londonban „*V. Béla Magyarország királya*“ körirattal) emeljék Magyarország királyi trónjára.

Tudósították továbbá, hogy földijét *Pataki* (Piringer) *Mihály* honvédkapitányt Bécsben felakasztották. Mikor pedig a Piringer család requiemet mondatott a kivégzett lelki üdvösségeért *Dolmányos György* kanizsai piáristával, akkor a piáristát csak az a körülmény mentette meg a börtöntől, hogy a vizsgálatnál kiderült, mikép a misét nem hazafiságból, hanem pénzért monddta.

Megirták a le élben, hogy általános statárium van, hogy urat és parasztot zsandárok zaklatnak,

s hogy az akasztások napirenden vannak az egész Magyar hazában. Nincs irgalom!

Királyi megrendülve olvasta a borzasztó híreket. Söhajtva temette arcát kezébe és sokáig ült némán, kétségbeesetten. „Nincs irgalom!” Bármilyen rossznak képzelte honfiai sorsát, a valóságban iszonyuan rosszabb volt az.

— „Mi baj van colonello?” — kérdezte Tripo szomoruan.

Királyi nem szólt, de Tripo ismételt könyörgésére könnyített lelkén és elmondta hazájának letiprását, honfiai kinzását, a katonai hatalom brutalitásait.

Tripo, a szelid Tripo, az elbeszélés alatt olyan lett mint valami bőszült állat. „Majd összetépek én néhányat a mézszáros kutyák közül: majd boszut állok én a colonelloért, mintha testvére volnék!” kiabált magán kívül és szemei villogtak a dühtől.

Királyi csodálkozva nézte Tripot, mire ő haragjának magyarázatául elmondotta életsorsát. Indulatos káromkodások közt körülbelül a következőket beszélte el:

„Még kis gyerek voltam, mikor idegen legiók lepték el hazámat. Kevély franciák voltak, kik azt vésették pénzeikre: *Isten óvd' a franciákat!* és gyalázatos bűn volt minden cselekedetük.

Minden kicsiségért borzasztóan erőszakoskodtak a francia katonák. A *Bocche* környékére nagy adót vetettek s behajtották irgalom nélkül. Ki

csak tehetette, elszökött az elviselhetlen garázdaság elől Montenegróba, vagy a török basa egyéb tartományába, mert ott sokkal jobb sorsa volt.

Én mint gyerek a katonák elleni gyűlöletben nőttem fel.

Asszony és leány ki nem léphetett a házból, ha megőrizni akarta tisztaságát a franciáktól. Mint a dögöket, úgy vitték ki a kaszárnyákból reggelenként azon asszonyokat, kiket éjszakánként agyonkinoztak, — és beledobálták őket a tengerbe. Élve nem bocsájtották ki a szerencsétlen nőket, nehogy föllázítsák a lakósokat.

Hét esztendő alatt 386 nőt emésztettek így el a Dalmát partokon.

E szomorú sors érte két nénémet is, kiket a tengerparton ruhamosás közben megleptek és magukkal hurcoltak a katonák.

Családtagjaink és szomszédaink egész éjjel keresték őket, de hasztalan. Hajnalban megtalálták végre egyik kaszárnya fala mellett: egyiket holtan, másikat még élve ugyan, de össze-visszatört tagokkal. A katonák félholtra verték s azután el nem mondható gyalázatosságokkal illetván, reggel kidobálták őket a kaszárnya emeletéről, hogy a szemetes kordéval majd a tengerhez vihessék. Azt hitték halott mindakettő.

Hazavittük szerencsétlen néném roncsait. Gyászunk jeléül bezártuk kapunkat, ablakainkat és azokat feketére festettük. Nagyobb szerencsét-

lenség érte házunkat a lányok gyalázatával, mint ha a család feje halt volna meg.

Ettől fogva még inkább gyűlöltem a katonákat.

Irtózatos bajunkról rögtön értesítettük komáinkat és ismerőseinket. Egyik meghatározott éjjelen aztán elmentünk templomba *probratim* esküre. (A *probratim*: testvéri frigykötés vérboszura.)

Ekkor mint 12 éves fiu én is ott voltam az egy mécsessel alig világosított templomban, hol már egész csapat férfiu volt egybegyülekezve.

Hallgattam atyámfiainak halk imádkozását s mikor a pap odanyujtotta eléjük a szent keresztet: én is megcsókoltam a fölfeszített Jézust és én is megesküdtem, hogy boszút állok.

Gyerek voltomnál fogva magam nem ölhettem, de honfiaimat nyomra vezettem, ha valahol egy egy magános katonát láttam kóborolni. S testvéreim, földieim, már többet megölték a franciák közül, mikor végre a hegyörmokon fellángolt az általános felkelésre jeltadó tűz. A következő nap sok francia vért látott kiömleni. Elfoglaltunk 4 hajót és a legénységből megöltünk ahányat csak tudtunk. Kivertük teljesen az istentelen népet.

De még ezután is lesujtott reám egy nagy csapás. Mikor már több év óta feleséges ember voltam, egy kutya osztrák tisztet szurkáltam agyon, kit a feleségemnél találtam. Az átkozott asszony kimenekült kezeim közül és ijedtében világgá futott, s azóta én is itt bujdosom a hegyek között, nehogy megcsipjenek!

És azóta mindig eltog a düh, ha aranyos katonát látok, akár osztrákot, akár franciát. Gyönyörűség lesz nekem ismét gyilkolni! Gyönyörűség lesz testvéreimért, feleségemért, hazámért bocsút állani!

Királyi elképedt a dühös kitörésen, és szegény Tripo sorsa fölött sokáig eltépelődött magában. Eszébejutottak *Berchet János* olasz költő lángoló szavai:

*Maladetta chi d' italo amplesso
Il tedesco soldato beo!*

*(Átkozott vagy olasz leány,
Ki az osztrák zsoldost megöleled!)*

Visszautazás közben csak alig volt képes Királyi megigértetni Tripóval annyit, hogy legalább addig nem gyilkol, míg ő erre utasítást nem ad.

Királynak később jobb sorsa lön. Egy jószívű parancsnoka akadott *Magner* ezredes személyében, ki hamar őrmesterré tette, vele barátságosan bánt, esténként magához hívta vacsorára, és vacsora után rendszeren vele sakkozott. Sőt mindenkép tisztet akart csinálni Királyiból, de ez határozottan visszautasította.

Keserű hét esztendő múlva bocsájtották haza Királyi Pált.

— Ha igaz a dalmát néphit, hogy az arkangyalok Dalmatia meredek hegycsucsairól figyelik az embereket, akkor ti égi lények! hét hosszú évig

láttatok Királyit ott járni meggörnyedve a honfui aggodalmak miatt, keserőséggel szívében, bosszuval agyában, szenvedve a száműzetés gyötrelmeit : mig végre, mikor már nem volt képes többé megtalálni apja sirját sem a kanizsai temetőben, mikor még az egész magyar haza csupa temető volt, — *kegyelmesen* elbocsájtották!

(Vége.)

Nagyobb sajtóhibák:

Lapszám	Sor		Kijavítva
3.	3.	renstantiája	restantiája
6.	1.	magas nép	magyar nép
6.	2.	nyargatták	sanyargatták
11.	1.	februárban	januárban
